

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гадамер Г.-Г.* Істина і метод. Основи філософської герменевтики / Перекл. з нім. – К., 2000. – Т. 1.
2. *Гаспаров М.* Очерк истории русского стиха. Метрика. Ритмика. Строфика. – М., 1984.
3. *Діброва С.* Словник рим Т. Г. Шевченка. – Сімферополь, 2004.
4. *Качуровський І.* Фоніка. – Мюнхен, 1984.
5. *Качуровський І.* Строфіка. – Мюнхен, 1967.
6. *Колесса Ф.* Студії над поетичною творчістю Т. Шевченка // *Колесса Ф.* Фольклористичні праці. – К., 1970.
7. *Коптілов В.* Деякі мовні особливості Шевченкової рими // *Мовознавство.* Наукові записки. Т. XVII. – К., 1962.
8. *Костенко Н.* Метричний довідник до віршів Тараса Шевченка: Методична розробка з курсу віршознавства. – К., 1994.
9. *Мальцев В.* Українське віршування перших десятиріч XIX століття: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.06. – Тернопіль, 2007.
10. *Смілянська В., Чамата Н.* Структура і смисл: спроба наукової інтерпретації поетичних текстів. – К., 2000.
11. *Стеценко Л.* Із спостережень над римою в ранній творчості Шевченка // *Зб. нр.* п'ятої наукової шевченківської конференції. – К., 1957.
12. *Чижевський Д.* Історія української літератури. – К., 2003.
13. *Шевченківський словник:* У 2 т. – К., 1976. – Т. 1.
14. *Шевченко Т.* Повне збір. тв.: У 12 т. – К., 1989.

Отримано 29 жовтня 2010 р.

м. Київ

Олександр Астаф'єв

УДК 82.091.09.27

РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ “BIULETYN POLSKO-UKRAIŃSKI”

У статті розглянуто рецепцію творів Тараса Шевченка на сторінках журналу “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, проаналізовано переклади, велику увагу приділено проблемам шевченкознавства, відгукам на нові видання поета, статтям про його творчість і її значення для розвитку українсько-польських літературних взаємин.

Ключові слова: рецепція, українсько-польські взаємини, діалог, переклад, інтерпретація, шевченкознавство.

Oleksandr Astafyev. The reception of Taras Shevchenko's works in “Biuletyn Polsko-Ukraiński”

The paper studies the reception of Taras Shevchenko's works on the pages of the journal “Biuletyn Polsko-Ukraiński”. The author analyses translations, research papers and reviews of new editions of Shevchenko's oeuvre, articles on his work and its significance for the development of Ukrainian-Polish literary relations.

Key words: reception, Ukrainian-Polish relations, dialogue, translation, interpretation, Shevchenko studies.

“Biuletyn Polsko-Ukraiński” – місячник, а згодом тижневик, що виходив у Варшаві в 1932–1938 рр. Він знайомив польське суспільство з українською культурою, історією та перебігом польсько-українських стосунків у минулому й на той час, став трибуною ідеї польсько-українського зближення, яку проголошувало Польсько-українське товариство. У статуті цього товариства було чітко окреслено пріоритети польсько-українського діалогу: “Мета об'єднання – праця над поглибленням і розбудовою польсько-українського зближення, а засобами для цієї мети є: а) вивчення і пропаганда необхідності врегулювання польсько-українських стосунків; б) ведення періодичних і неперіодичних видань, видання книг, брошур, гравюр та інших публікацій;

в) організація і проведення лекцій, бесід, дискусій т. ін.; г) організація поїздок, виставок творів мистецтва, культури і господарства, пов'язаних із цілями товариства; г) створення польсько-українських колективів Товариства; д) заснування на території Речі Посполитої відділів Товариства і місцевих осередків” [12, 1-2].

Авторами і співробітниками часопису з польського боку були В. Бончковський, Александер і Тадеуш Бохенські, Л. Василевський, Т. Голлендер, С. Грудзінський, П. Дунін-Борковський, Б. Лепкий, Ю. Лободовський, С. Лось, З. Мазур, Я. Мьодушевський, Є. Погоновський, К. Симонолевич, Є. Стемповський, Ю. Чехович, К. А. Яворський, Ч. Ястшембец-Козловський, з українського – В. Дорошенко, Я. Дригинич, Ф. Загора, П. Зайцев, І. Кедрин, М. Ковалевський, П. Ковжун, Ю. Косач, А. Крижанівський, Є. Маланюк, Б. Ольхівський, С. Чарнецький та ін.

“Biuletyn Polsko-Ukraiński” познайомив польського читача з українськими поезіями Г. Сковороди, Т. Шевченка, П. Куліша, І. Франка, Я. Щоголева, Лесі Українки, М. Шашкевича, Б. Залеського, Ю. Федьковича, Л. Глібова, М. Старицького, О. Маковея, Б. Лепкого, М. Рильського, Є. Маланюка, О. Ольжича, Ю. Клена, Ю. Косача, М. Бажана, Є. Плужника, Є. Маланюка, Л. Мосендза, Н. Ливицької-Холодної, Б.-І. Антонича, П. Тичини, В. Сосюри, О. Влизька та ін. Як безцінну сторінку з історії української літератури репрезентовано, хай фрагментарно, прозові твори Т. Шевченка, О. Кобилянської, В. Стефаніка, М. Хвильового, Остапа Вишні, Б. Антоненка-Давидовича, Ю. Косача та інших.

З перекладами Шевченкових творів з української на сторінках журналу “Biuletyn Polsko-Ukraiński” виступили З. Войнаровська, Р. Гамчикевич, С. Грудзінський, К. Думанський, П. Зайцев, Б. Лепкий, Ю. Лободовський, Є. Погоновський, В. Сирокомля, С. Твердохліб, Ч. Ястшембец-Козловський та ін.

У цей же період твори Т. Шевченка польською мовою з'являються на сторінках інших часописів: “Kamena”, “Czarno na białem”, “Droga pracy”, “Kuznica”, “Nowe czasy”, “Okolica poetów”, “Wschód-Orient”, “Skamander”, “Wiadomości Literacki”. Їх перекладачі – А. Баумгардтен, Т. Бохенський, Т. Голлендер, Є. Житомирський, О. Іваненко, В. Іванюк, А. Качубський, З. Кунстман, В. Морачевський, А. Середницький, К. Симонолевич, Ю. Тувім, Ю. Чехович, В. Шевчик, К.А. Яворський.

75-й річниці від дня народження Тараса Шевченка було присвячено окрему передачу для польського радіо. Її підготував Ярослав Івашкевич (1936, № 10), польські радіослухачі мали нагоду ознайомитися з віршами поета в перекладах К. Вежинського, Ю. Лободовського, Я. Івашкевича, Ч. Ястшембца-Козловського [див.: 19].

1936 р. у Варшаві під грифом Українського Наукового Інституту за редакцією П. Зайцева вийшов том “Poezje” Тараса Шевченка, до якого ввійшли переклади М. Беньковської, К. Вежинського, З. Войнаровської, А. Гожалчинського, Т. Голлендера, Б. С. Жираніка, К. Думанського, Я. Івашкевича, Б. Лепкого, Ю. Лободовського, В. Слободніка, Л. Совінського, Ч. Ястшембца-Козловського [див.: 18].

У діалозі польської та української культур першорядне місце на сторінках часопису посідала поезія Адама Міцкевича і Тараса Шевченка. Тут друкувалися фрагменти “Pana Tadeusza”, сонет “Stepy Akermanski”, велика розвідка “Adam Mickiewicz w przekładzie M. Rylskiego”, надруковано статті “M. Rylskyj o Mickiewiczzu” (фрагменти зі вступу до перекладу “Pana Tadeusza” – переклад Е. Карка, тобто Євгена Маланюка), “W setną rocznicę “Pana Tadeusza”, де схарактеризовано вплив польського поета на польську літературу (“Biuletyn Polsko-Ukraiński”, 1934, № 26)*, роздуми Ф. Загори “Wielka utrata” про

* Посилаючись далі на це видання, указуємо в тексті рік і сторінку.

однойменну поему, яку І. Франко приписав А. Міцкевичу, нотатки “Franko i Mickiewicz: od “Poety Zdrady” do “Wielkiej Utraty”, підписані криптонімом “Wł.P.” (1934, № 21).

Або інший приклад – публікації творів Т. Шевченка і про нього. У 1932–1938 рр. у “Biuletyniu Polsko-Ukraińskim” надруковано 23 вірші й поеми, фрагменти “Щоденника”, повісті “Художник”, близько 50 статей про його творчість, численні огляди, рецензії, замітки у зв’язку з виходом нових видань творів поета і досліджень про нього. У редакційній статті “Kult Szewczenki” зазначалося: “Можемо стверджувати, що немає у світі ще одного ліричного поета, котрий міг би похвалитися такою пошаною і такими її усталеними виявами, яких зажив в українського народу Тарас Шевченко. Ні Шекспір в англійців, ні Гюго у французів, Гете у німців, Пушкін у росіян, Петєфі в угорців, навіть Данте в італійців не можуть і мріяти про такий безперечно винятковий культ, якого не зустрічали ніколи впродовж віків, як культ Шевченка в українців <...> Яка ж таємниця ховається на дні шевченківського культу? <...> Виступив Шевченко на арену українського національного життя за часів “кріпацтва” – за часів панської неволі, сам як сільський хлоп – “кріпак”, і виступив одразу як апостол черні проти національного гніту, політичного й суспільного, водночас і як пророк правди, яка втілиться у відродженій могутності його “приспаної” батьківщини. Коли ж поет за свої вірші пішов на заслання, а звідти прислав на Україну тугою наповнені поезії, то подіяли вони, як маніфести героя-мученика. Був правдивим пророком свого народу. І з мученицьким ореолом героя-пророка зійшов передчасно в могилу, залишивши свій “Заповіт” як другий український національний гімн, співаний у роки революції 1917–1920 років масами українських маніфестантів на площі Святої Софії в Києві разом із “Ще не вмерла Україна” [6, 21-26].

Така виняткова увага до творчості Т. Шевченка в 1920–1930-х роках зумовлена тим, що видавці й автори “Biuletynia Polsko-Ukraińskiego” вбачали в особі поета революціонера, виразника національної і державницької свідомості, пророка (попри всю дискусійність довкола цих рис), якими були в їхній уяві ще в добу романтизму Адам Міцкевич, Юліуш Словацький і Зіґмунт Красінський. Подібне “ототожнення” пов’язане зі складністю українського питання в щойно відновленій польській державі, шляхетністю провідної польської верстви, яка ще орієнтувалася на модель Польщі як багатоетнічної держави з федералістськими традиціями й релігійною толерантністю (до занепаду у другій половині XVII ст.). За підрахунками 1921 р. (за критеріями рідної мови та віросповідання), близько 20% населення країни становили українці й білоруси, 10% – євреї, 2% – німці і т. д. [3, 120]. Не можна було розв’язати питання так, як це пропонувала, виступаючи захисником державності, польська правиця з її провідним ідеологом Р. Дмовським: “лише поляки будуть хазяями у відновленій державі”, “етнічні меншини треба виключити або полонізувати” [9, 46]. Згадаймо, які дискусії точилися довкола радикальних поглядів лідера правиці на сторінках “Вісника” (статті Дмитра Донцова “До консолідації” з приводу статті Р. Дмовського “Kwestja ukraińska” у “Gazetie Warszawskiej” за 21-23 серпня 1930 р. [5, 301-307; 4, 222-227]; статтю за підписом “Хроніст” “Дмовський як пророк”, у якій піддано нищівній критиці його книжку “Świat rowojejenny i Polska, 1931” [12, 216-219]. “Biuletyn Polsko-Ukraiński” вмістив статтю А. Крижанівського “W kole zaczarowanym. Na marginesie pewnego “konfliktu historycznego” (1933, № 11-13), де спростовано тезу Р. Дмовського про те, що Україна є частиною Росії і становить загрозу для Європи.

Очевидно, що Ю. Пілсудський розумів усю складність багатоетнічної ситуації в Польщі і, на відміну від Р. Дмовського, який обстоював ідею національно монолітної держави та інкорпорації східних земель, висунув концепцію Польщі як “федеративної республіки, яка визнавала б права литовців, білорусів і українців на самовизначення” [3, 110]. Однак Ризький мир 18 березня 1921 р.

перекреслив федеративну ідею Пілсудського. Поділ земель України й Білорусі став драмою цих націй. “Під владою Польщі після відмови від думки про федерацію вони не мали шансів реалізувати національні й державні прагнення. Українці вважали польську владу у Східній Галичині окупаційною. Так виникла потужна організація українських націоналістів, не згодна на жоден *modus vivendi* з властями Польщі” [3, 110].

Для українців, позбавлених державної незалежності, як і для поляків, які підтримували федералістську модель Польщі як багатоетнічної держави, ім'я Т. Шевченка було знаковим. Його поезії перекладали найчастіше. Один із найталановитіших перекладачів творів Т. Шевченка – Б. Лепкий. У його художній інтерпретації на сторінках “*Biuletynia Polsko-Ukraińskiego*” були опубліковані вірші “*Jak dziwnie!*” (“Самому чудно. А де ж дітись?..”), “*Minęła młodość*” (“Минули літа молодії...”), “*Prolog do poematu “Neofici”*” (“Пролог до поеми “Неофіти”)” (1935, № 13), “*Słońce zachodzi*” (“Сонце заходить, гори чорніють...”) (1935, № 51-52), “*Kiedyś ty w naszym małym świecie...*” (“Ми вкупочці колись росли...”) (1936, № 24), “*Nie zazdroście bogaczowi*” (“Не завидуй багатому...”) (1936, № 34).

Перекладацьку вправність Б. Лепкого можна потрактувати як ситуативно-денотативну модель художнього перекладу, у якій змальована життєва ситуація відповідає сукупності денотатів і реляцій між ними. На думку прибічників такої моделі, будь-яка ситуація може бути передана засобами іншої мови незалежно від мовної специфіки. На етапі сприймання тексту оригіналу (або його фрагмента) перекладач з'ясовує для себе (свідомо чи несвідомо), які саме денотати позначені знаками і яку ситуацію вони віддзеркалюють. Навіть якщо в мові й немає лексеми, яка змогла би позначити цей денотат. Наприклад, у вірші Т. Шевченка “*Jak dziwnie!*” (“Самому чудно. А де ж дітись?...”):

Як же жити
На чужині на самоті?
І що робити взаперті?

Перекладач шукає замітник:

Nie życie, ale to konanie
W odosobnieniu, na wygnaniu?..

Бачимо, що “взаперті” замінено на “*W odosobnieniu*”, тобто він використовує звичне слово, але натомість за рахунок контексту розширює його смислову функцію. Така “заміна” дає можливість витлумачити референтні образи, рядки, “пов’язані з реальністю” [6, 160]. Це забезпечує міжмовну комунікацію. Перекладач встановлює відповідність між художнім повідомленням і дійсністю й на основі своєї національної мови вибудовує нове, адекватне до оригіналу повідомлення. Б. Лепкому найкраще це вдалося в перекладі вірша “*Minęła młodość*” (“Минули літа молодії...”), де рядки “Нема з ким тихо розмовляти, / Ані порадитись. Нема! / Анікогісінько нема!” замінено на “*Nikogo, / Nikogo tutaj nie masz już*”.

До ситуативно-денотативної моделі належать, на наш погляд, переклади Р. Гамчикевича “*Modlitwa*” (“Молитва”) (1933, № 17), П. Зайцева “*To obojętne mi...*” (“Мені однаково...”) (1934, № 10) та інші.

Ч. Ястшембец-Козловський переклав вірші Т. Шевченка “*Perebendja*” (“Перебендя”) (1936, № 3), “*Chowaliśmy się kiedyś razem...*” (“Росли укупочці, зросли...”) (1938, № 9), “*Po co miałym się ożenić*” (“Нащо мені женитися?..”) (1936, № 12), “*I kobić gibka i ta młoda / niepokalana twa uroda...*” (“І станом гнучким і красою...”) (1938, № 18), “*O jakże jest szczęśliwy, komu / dano mieć dom swój*” (“Добро, у кого є господи...”), “*Wszystko mi jedno już, czy będę...*” (“Мені однаково, чи буду...”), “*W niewoli dnie i noce liczę...*” (“Лічу в неволі дні і ночі...”) (1938, № 12).

Переклади Ч. Ястшембця-Козловського, за нинішньою термінологією, можна зарахувати до семантичної моделі перекладу, яка акцентує на ідентичності або близькій схожості всіх смислових елементів. Тут завдання, яке ставив перед собою перекладач, зводилося до того, щоби відтворити ті елементарні смисли, які комунікативно релевантні, і йдеться, по суті, про тотожність коду автором і перекладачем, що добре продемонстровано у вірші “Wszystko mi jedno już, czy będę...” (“Мені однаково, чи буду...”), де рядки “Чи хто згадає, чи забуде / Мене в снігу на чужині – / Однаковісінько мені” подано в такій версії: “Czy kto przypomni sobie mnie, / czy tu wśród śniegów jak przybędę / poniecha – to nie wzrusza mnie...”. Бачимо, що Шевченків рядок “Однаковісінько мені” цілковито перекодований на “poniecha – to nie wzrusza mnie...”. Та все ж бар’єрів між комунікантами уникнуто.

Ознаки семантичної моделі перекладу помічасмо в перекладних версіях Є. Погоновського “Subotów. Mogiła Bogdana” (“Стоїть в селі Суботові...”) (1933, № 10), “Na wieczną pamięć Kotłarewskiemu” (“На вічну пам’ять Котляревському”) (1934, № 34), З. Войнаровської “Testament” (“Заповіт”) (1934, № 10), К. Думанського “Dola” (“Доля”) (1936, № 12).

Загалом же на підставі перекладів творів Т. Шевченка польською можна вести мову про різні типи еквівалентності: на рівні завдань і мети комунікації, опису ситуації, специфіки повідомлення, структури висловлювання, тотожності мовних знаків [1, 216-315]. Осмислити коло цих проблем свого часу намагалася Л. Арасимович у праці “Польські переклади Шевченка”, яка вийшла 1927 р. в Києві під грифом Всеукраїнської Академії Наук. Рецензія на це видання побачили світ у тижневику “Wiadomości Literackie” (1928, № 1). Згодом до них звернувся Є. Погоновський у статтях “Zaspiew” Т. Szewczenki w przekładach polskich” (1933, nr 7); “O przekładach polskich poezji T. Szewczenki” (1935, № 35), де він порівнює переклади В. Сирокомлі, С. Грудзінського, С. Твердохліба, Б. Лепкого та інших. Загалом же ці питання потребують глибшого вивчення і спеціальних студій.

Про пієтет перуд Кобзарем свідчать також публікації його творів кирилицею – вірш “Polakom” (1934, № 10), польською – фрагмент “Śmierć Demskiego z autobiograficznej powieści “Artysta” (“Смерть Демського з автобіографічної повісті “Художник”) (1935, № 8).

У десятому номері “Biuletynia Polsko-Ukraińskiego” за 1934 рік було надруковано “Urywek z dziennika Tarasa Szewczenki” (“Уривок із щоденника Тараса Шевченка”). Варто пригадати деякі “польські” епізоди цієї публікації.

В оригіналі:

“16 июня 1857 г.

Мостовский один-единственный человек во всем гарнизоне, которого я люблю и уважаю. Человек не сплетня, не верхогляд, человек аккуратный, положительный и в высокой степени благородный... Во время восстания поляков в 1830 году служил он в артиллерии бывшей польской армии и из военнопленных зачислен был рядовым в русскую службу. Я много от него слышал чрезвычайно интересных подробностей о революции 1830 года” [13, 16].

У перекладі:

“16 czerwca 1857 r.

Mostowski jest jedynym człowiekiem w całym garnizonie, którego lubię i szanuję. Nie jest on ani plotkarzem ani płytkim, – człowiek akuraty, solidny i w wysokim stopniu szlachetny... W czasie powstania 1830 roku służył w artylerji byłej Armji Polskiej i z pośród jeńców wzięty był jako szeregowiec do służby rosyjskiej. Słyszałem od niego dużo nadzwyczaj ciekawych szczegółów o rewolucji 1830 roku” [16, 29].

У цьому фрагменті йдеться про одного з польських засланих – артилерійського офіцера Мостовського. Серед некультурного, розбещеного

середовища офіцерів Новопетровського укріплення він помітно вирізнявся людським ставленням до солдатів.

В оригіналі:

“5 июля 1857 г.

...Прихожу в ротную канцелярию, смотрю, на столе рядом с образцовыми сапогами лежат три довольно плотные книги... Читаю заглавие. И что же я прочитал? “Estetyka czyli umnictwo piękne przez Karola Libelta”. В казармах! Эстетика! “Чьи это книги?” – спрашиваю я писаря. “Каптенармуса унтер-офицера Кулиха”. Отыскал я вышерекомендованного унтер-офицера Кулиха. И на вопрос мой, не продаст ли он мне “Umnictwo piękne”, он отвечал, что оно принадлежит мне. Что Пшевлоцкий, уезжая из Уральска на родину, передал ему, Кулиху, эти книги с тем, чтобы они были переданы мне. И что он, Кулих, принес их с собой сюда, положил в кейс и забыл про их существование... Итак, по милости этой слепой царицы царей я имею в дороге чтение, на которое вовсе не рассчитывал. Чтение, правда, не совсем по моему вкусу, но что делать, на безрыбьи и рак рыба... С Либельтом я немного знаком по его “Деве Орлеанской...”. На первый взгляд он мне показался мистиком и непрактиком в искусствах” [13, 41].

У перекладі:

“5 lipca 1857 r.

Wstąpiłem do kancelarii kompanji i patrząc a na stole obok usarowych butów leżą dość grube książki... Czytam tytuł i cóż się okazuje: “Estetyka czyli umnictwo piękne przez Karola Libelta”. W koszarach! Estetyka! Czyż to książki? – pytam pisarza. – Prowiantowego Kulacha – odpowiada. Odszukałem go. Na pytanie czy nie sprzeda mi książek, oświadcza, że należą one do mnie. Albowiem Przewłocki, wyjeżdżając z Uralska do ojczyzny, polecił mi, Kulichowi, oddać je mnie. Ale on, Kulich, położył je do magazynu i zapomniał o ich istnieniu... A więc z łaski fortuny mam na drodze nieoczekiwaną lekturę, która wprawdzie nie jest według mego gustu, lecz na bezrybiu i rak ryba... Libelta trochę znam z jego “Dziwicy Orleańskiej”. Na pierwszy rzut oka pokazał mi się on mistykiem i nie – praktykiem w sztuce...” [16, 29].

Кароль Лібельт (1807–1875) – видатний польський філософ, естетик, публіцист, громадський діяч, учасник повстання 1830–1831 років, за свої переконання на початку 1846-го був заарештований і ув'язнений, але через два роки в результаті берлінської революції звільнений. У молоді роки – послідовник Геґеля, у зрілому віці потрапив під вплив ідей польського філософа-містика Ю. Гоене-Вронського (1778–1853), який обґрунтував поняття слов'янського месіанізму й відчутно вплинув на творчість А. Міцкевича, Ю. Словацького, З. Красінського та інших. К. Лібельту належать праці “Kwestia żywotna filozofii” (1845, у 2 т.), “Filozofia i krytyka” (1845–1850, т.1-4), “Pisma pomniejszych” (1849–1851, т.1-6) та ін. Його “Estetyka czyli umnictwo piękne” написана в 1849–1854 р. Тарасові Шевченку була близькою концепція “софійного перетворення світу” Гоене-Вронського – Лібельта, наш поет критикував занадто загерманізований стиль польського естетика, вважаючи, що спроби відступити “от вечной красавицы природы” можуть перетворити художника на “нравственного урода” [2, 32-34]. Лібельт написав ґрунтовні рецензії на “Mazepu” і “Księdza Marka” Ю. Словацького й опікувався поетом у Познані в 1848 р. Шевченко згадує також своїх приятелів – Кулиха, унтер-офіцера, і С. Пшевлоцького, рядового 1-го лінійного батальйону Окремого Оренбурзького корпусу, з яким він познайомився ще в Новопетровському укріпленні.

В оригіналі:

“10 июля 1857 г.

Ветер все тот же. Тоска та же самая... В таком скверном настроении унывающей души вспомнил я про “Umnictwo piękne” Либельта, принялся жевать: жестко, кисло, приторно. Настоящий немецкий суп-вассер... Либельт,

он только пишет по-польски, а чувствует (в чем я сомневаюсь) и думает по-немецки. Или, по крайней мере, пропитан немецким идеализмом (бывшим, не знаю, как теперь?). Он смахивает на нашего В.А.Жуковского в прозе. Он так же верит в безжизненную прелесть немецкого тощего, длинного идеала, как и покойный В.А.Жуковский... "Umnictwo piękne" спрятал я в дорожную торбу..." [13, 47].

У перекладі:

"10 lipca 1857 r.

Weiaż ten sam wiatr. I ta sama nuda... W tym kiepskim nastroju przypomniałem sobie "Umnictwo piękne" Libelta. Zacząłem żuć: szorstko, kwaśno, mdło. Prawdziwa niemiecka wasserzupa... Libelt tylko pisze po polsku, ale odczuwa (nie wątpię w to) i myśli po-niemiecku... Podobny on jest do W.Żukowskiego w prozie. Tak samo, wierzy w nieżywy urok niemieckiego chudego długiego ideału, jak ś.p. W.Żukowskij... Schowałem Libelta do torby podróźnej" [16, 30].

Тут Т. Шевченко згадує російського поета-романтика й перекладача Василя Андрійовича Жуковського (1783–1852), який брав участь у його визволенні з кріпацтва і якому присвячено поему "Катерина".

В оригіналі:

"21 июля 1857 г.

...Я по случаю воскресенья пошел в укрепление побриться и от первого, унтер-офицера Кулиха, услышал, что в 9-м часу утра пришла почтовая лодка. Побрившись, скрепя сердце, я возвращался на огород, и, выходя из укрепления, встретил зрителя полугоспиталя Бажанова, и он первый поздравил меня с свободой. 21 июля 1857 года в 11 часов утра.

В первом часу получил Залесского письмо от 30 мая" [13, 644].

У перекладі:

"21 lipca 1857 r.

...Z okazji niedzieli poszedłem się ogolić i od pierwszego podoficera Kulicha usłyszałem, że o godz. 9 rano przybyła łódź pocztowa. Po ogoleniu się z bijącym sercem wracałem i spotkałem komendanta szpitala, który pierwszy powinszował mi z Wolnością. 21 lipca 1857 roku, godzina 11 rano. O godz. pierwszej otrzymałem list Zaleskiego z dn. 30 maja" [16, 30].

У цьому фрагменті, де йдеться про звільнення поета, натрапляємо на згадку про Броніслава Залеського (1820–1880), польського історика й художника, діяча визвольного руху, у минулому члена таємного студентського товариства при Дерптському університеті. Т. Шевченко познайомився з ним в Окремому Оренбурзькому корпусі, куди Б. Залеський був засланий як рядовий. Він допомагав Шевченкові завершувати малюнки під час Аральської описової експедиції, 1851 р. вони разом брали участь у Караутській експедиції. Український митець зобразив польського побратима на картині "Шевченко серед товаришів". З 1853 р. вони листувалися, збереглося 16 листів Шевченка й 11 Залеського. Відбувши покарання, Б. Залеський у 1860 р. емігрував до Франції, він присвятив Шевченкові кілька теплих сторінок у статті "Польські вигнанці в Оренбурзі", надрукованій 1867 р. в "Roczniku" Історико-літературного товариства в Парижі, а в 1865-му видав альбом офортів "Життя киргизьких степів", де відтворив кілька малюнків свого українського друга [11, 60-72].

Ці та інші "польські епізоди" в "Щоденнику" Т. Шевченка свідчать про те, що він добре знав польську літературу, читав твори польських письменників, зокрема заборонені – А. Міцкевича, С. Гоцинського, Б. Залеського, М. Грабовського, засвоював кращі здобутки польської літератури, що помітно в його творах "Гамалія", "Іван Підкова", "Гайдамаки", "Сон", "Великий льох", під час заслання підтримував особисті контакти з польськими засланцями Е.В. Желіговським, З. Сераковським, Б. Залеським та іншими.

У "Biuletyniu Polsko-Ukraińskim" було надруковано цілу низку шевченкознавчих статей і нотаток. Про світове значення творів основоположника української літератури і їх популярність у Польщі йдеться в окремому шевченкознавчому номері "Biuletynia Polsko-Ukraińskiego", який відкривається редакційною статтею "Kult Szewczenki" (1934, nr 10). Окремі з публікацій стосуються видання "Кобзаря": "O dotychczasowych wydaniach dzieł Tarasa Szewczenki" – стаття про препарування творів поета відповідно до ідеологічних вимог в Україні і Росії (1934, № 12); "Kobzar" T. Szewczenki w alfabecie łańskim" – історія рукописного примірника книжки, оформленої Я. де Бальменом зі збірки С. Єфремова, книжка так і не вийшла і згодом була втрачена (1934, № 15); "Kobzar" T. Szewczenki w wydaniu Wydawnictwa Państwowego Książek Szkolnych" (1938, № 38) – повідомлення про появу нової книжки. Проблеми "Польська література і Тарас Шевченко" присвячено статті: "Z dziedziny literatury" Едварда Карка (Є. Маланюка) – про рецепцію Шевченкових творів у польській літературі (1931, №1); "Zaspiew" T. Szewczenki w przekładach polskich" Є. Погонювського (1933, № 7); "Urywek ze wspomnień" С. Стемповського – про вплив творів поета на польську молодь (1933, № 7); "Echa wileńskie w życiu i twórczości Tarasa Szewczenki" М. Альтбайера (1934, № 2); "Polskie przemówienie nad trumną Tarasa Szewczenki" (1934, № 10); "Polacy o Szewczenku" Л. Луціва (1934, № 10); "Szewczenko i Polacy" П. Зайцева (1934, № 10); "Dwie postacie polskie w powieściach T. Szewczenki" П. Зайцева (1935, № 8); "O przekładach polskich poezyj T. Szewczenki" Є. Погонювського (1935, № 35); "Wykłady prof. P. Zajcewa na Uniwersytecie J. Piłsudskiego" (1935, № 46); "Do interpretacji poematu Szewczenki "Ślipuj" Б. Ольхівського (1936, № 7).

Як відомо, 1930 р. (фактично 1928 р.) у Варшаві заходами екзильного уряду Української Народної Республіки було створено Український Науковий Інститут як українську наукову установу з проблем дослідження українознавства. Інститут фінансували польські урядові структури: Міністерство віровизнання і Міністерство внутрішніх справ. Цей заклад розвивав ідеологію "прометеїзму". Його директором був О. Лотоцький (до 1938 року, пізніше – А. Яковлєв), окрім директора, до наукової ради ввійшли Р. Смаль-Стоцький, Б. Лепкий, В. Садовський. При Українському Науковому інституті діяла комісія для дослідів над польсько-українськими питаннями, яку очолював професор М. Гандельсман, з польських учених до неї входили В. Татаркевич, С. Сіонський, Ю. Уейський, В. Дорошевський, Л. Васілевський, з українських – О. Лотоцький, Р. Смаль-Стоцький, М. Кордуба, І. Жілінський, Б. Лепкий, Є. Маланюк. Інформацію про заснування і діяльність цієї комісії вміщено в окремих номерах "Biuletynia Polsko-Ukraińskiego" (1933, № 34-35; 1936, № 23 та ін.).

З 1932 р. вчені Українського Наукового Інституту під керівництвом проф. Р. Смаль-Стоцького почали працю над повним виданням творів Тараса Шевченка. Із запланованих 16 томів вийшло 13, серед них – переклади творів поета іншими мовами. Велику увагу приділяли написанню ґрунтовних коментарів і розвідок до кожного Шевченкового твору. Працюючи над цим проектом, його організатори провели дві розширені наради: одну у Львові під проводом професора В. Сімовича, за участю літературознавців І. Брика, М. Возняка, В. Дорошенка, І. Кривецького, В. Щурата, другу – під проводом професора В. Садовського – у Празі, де були присутні Л. Білецький, П. Богацький, О. Борковський, Д. Дорошенко, В. Сапіцький, М. Славінський, С. Сірополко, С. Смаль-Стоцький [див.: 15, 261]. Було створено спеціальну редакційну комісію Шевченкового видання під проводом О. Лотоцького у складі професорів В. Біднова і П. Зайцева [8, 168]. Праця вчених над повним виданням творів Т. Шевченка постійно висвітлювалася на сторінках "Biuletynia Polsko-Ukraińskiego" у таких статтях і замітках: "Zapowiedź wydania pełnego zbioru dzieł Szewczenki w Polsce" (1934, № 11); "Z życia Ukraińskiego Instytutu Naukowego w Warszawie" – про шевченкознавчий семінар під керівництвом

П. Зайцева (1934, № 47); "Powne wydannia tworiw Tarasa Szewczenka" (1936, № 4); "Działalność Ukraińskiego Instytutu Naukowego w 1-ym półroczu b. r.akad." – про вихід у світ 9 томів (1937, № 7); "XV tom dzieł Szewczenki" (1938, № 19). Низку статей присвячено Шевченковим урочистостям: у Варшаві (1934, № 10; 1934, № 11; 1936, № 10 – за участю Ярослава Івашкевича; 1936, № 12; 1937, № 13), Петербурзі (1935, № 11), Луцьку й Володимирі-Волинському (1934, № 12); Чернівцях (1936, № 15); Кременці, Томашеві, Любліні (1934, № 12). Про смерть поета й панахиди по ньому йдеться у статтях "Arcybiskup wołyński odprawia modły za T. Szewczenkę" (1935, nr 11); "Zakaz odprawienia panachidy za duszę T. Szewczenki przez namiestnika Ławry Poszajowskiej" (1936, № 9); "Audycja radiowa w 75 rocznicę śmierci T.Szewczenki" (1936, № 11); "Zatarg o panachidę za duszę Szewczenki" (1936, № 12). Окрему статтю присвячено перипетіям довкола пам'ятника Тарасові Шевченку в Петербурзі: "Ciągłe kłopoty z Szewczenką" (1934, № 41).

Шевченкіана й шевченкознавство на сторінках "Biuletynia Polsko-Ukraińskiego" великою мірою зумовлені зовнішнім контекстом подій в УРСР, зокрема процесом вигаданої "Спілки Визволення України", звинуваченнями в "буржуазному націоналізмі" видатних учених С. Єфремова, Й. Гермайзе, А. Ніковського, О. Дорошкевича, А. Річицького та інших, фальсифікаціями творів поета. У цьому аспекті привертають увагу нотатка "Nowy szewczenkoznawca" – коментар до статті Н. Кагановича "Як націоналісти фальсифікували Тараса Шевченка" (1934, № 6) та публікації, присвячені фальшуванню творів поета. П. Одарченко писав: "Коли в 1920 році на Україні була встановлена радянська влада, культ Шевченка не припинився, однак партія намагалася всіма силами надати цьому культові іншого характеру, більшовики намагалися використати популярність Шевченка для своєї пропаганди, підкреслюючи у творчості поета соціальні та революційні мотиви" [7, 350]. Те, що поет – пророк пролетаріату й соціалістичної революції, намагався обґрунтувати у своїх дослідженнях В. Коряк, а М. Любченко назвав його "Христосом соціалізму" [7, 351]. У 1920-х роках було опубліковано IV, згодом III і VII томи академічного видання творів Шевченка, однак останній том, до якого ввійшли репродукції малярських творів, було... "заарештовано". У 1934 р. з'явилися "Тези відділу культури і пропаганди ленінізму при КП КП(б)У до 120-ліття з дня народження Т.Г. Шевченка". У них акцентовано на "політичній незагартованості і обмеженості" його творів [10, 16]. Незабаром вилучено з бібліотек збірник "Поезія Т.Г.Шевченка" за редакцією А. Хвилі та Є. Шабліовського, де в коментарях гетьмана Богдана Хмельницького названо "гнобителем українських трудящих мас" і звинувачено за запроданство царській Москві" [7, 360]. Починаючи з 1938 року, вилучено з "Вибраних творів" поета вірші "До Основ'яненка", "Розрита могила", "Чигирин", "Великий льох", "Суботів", "Іржавець".

Захисники ідеї прометеїзму не можуть не реагувати на ці кричущі події. У статті "Ostatnie wydania szewczenkowskie w USRR", уміщеній у "Biuletyniu Polsko-Ukraińskim" у шостому-сьомому номерах за 1936 рік, йдеться про препарування біографії та образу Т. Шевченка в радянському літературознавстві у працях Є. Шабліовського, А. Хвилі, І. Айзенштока, І. Лакизи, В. Бойка та інших. Едвард Карк (Є. Маланюк) проводить аналогію між ставленням критиків царських (В. Белінський) і радянських (Є. Шабліовський) до творів українського генія, їхні праці об'єднує тенденційність і намагання замовчати ідеї нації та національної держави у творах Т. Шевченка (1936, № 6). Є. Шабліовський у своїй першій, доволі патетичній книжці "Шевченко та його історичне значення" (1933) посилається на авторитет М. Скрипника, стверджуючи, що поет може стати "прапором радянської держави" завдяки своїй "соціалістичній ідеології", часто цитує його статті і промови про Шевченка, вихваляє Леніна і Сталіна, лає "буржуазних націоналістів" і, хай несвідомо, усе ж критикує сталінський деспотизм: "Ось він російський монархізм... спрямовує нагаї, тюрми, брехню, обман, підкуп, підлецування на

боротьбу з народом; ...ось закопують, засипають, вигладжують землю на могилі української національності, притоптуючи ногами дерен і приказуючи: “ніякої української мови не було, немає й бути не може!” [7, 359]. У доопрацьованій книжці Є. Шабліовського “Т.Г. Шевченко, його життя і творчість” (1934) ця езопівська критика сталінізму вже усунута, М. Скрипника названо виразником “антиленінської націоналістичної концепції”. А в його ж таки монографії “Шевченко і російська революційна демократія” (1935), як і в статті І. Айзенштока “Судьба літературного наслідства Шевченко” (“Литературное наследство”, 1935, ч. 19-21), замовчано ворожі випадки В. Белінського проти Т. Шевченка й названо російського критика прихильником Шевченка й української літератури. Дісталось від Едварда Карка на горіхи й М. Новицькому за вступну статтю, неправдивий аналіз поеми “Великий льох”, коментарі і примітки до видання “Т.Г. Шевченко. Кобзарь. Избранные стихотворения в переводе Ф. Сологуба” (Ленінград, 1934).

Під рубрикою “Recenzje i odesłania” в “Biuletyniu Polsko-Ukraińskim” були вміщені рецензії: “Pod szyldem “Akademii Kijowskiej” – на книжку Є. Шабліовського “Т.Г.Шевченко та його історичне значення” (1933, № 31); “Broszury angielskie o Szewczenko” – на англійське й канадське видання брошури Д. Дорошенка “Taras Shevchenko the national poet of the Ukraine” (1936, № 23); “Informacja wydawnicza” – на книжку “Taras Chevtchenko. Suavida e obras”, біографію і твори Т. Шевченка, що вийшли португальською мовою в Куртиді, Бразилія (1936, № 38); рецензію Є. Погонівського на докторську дисертацію Ю. Големба “Братство Св.Кирила і Мефодія в Києві”, де йдеться про розправу царського уряду над Шевченком та іншими братчиками (1935, № 38); відгуки на видані Українським Науковим Інститутом у Варшаві II (1934, № 8), VI (1935, № 40), VII (1935, № 12), XI (1935, № 26), XIV (1936, № 22) томи творів Шевченка. Едвард Карк (Є. Маланюк) відгукнувся статтею на II том (1934, № 44) і реплікою “Przedrzmiąta legenda” на злостиву рецензію “Największy poeta ruski” в “Dziennike Narodowim”, де Т. Шевченка потрактовано як російського поета і вміщено сумнівні підписи під його двома малюнками (1936, № 39). Замітка “Życie ukraińskie na Dalekim Wschodzie” інформувала читачів про передрук статті Г. Борковської “Taras Szewczenko a naród polski” з варшавського кварталника “Wschód” у тижневику “Харбінські листи” (1933, № 2).

Загалом же рецепція творчості Тараса Шевченка на сторінках журналу “Biuletyn Polsko-Ukraiński” засвідчує, що організатори видання вбачали в його особі, як і в постаті А. Міцкевича, поета-революціонера, виразника національної і державницької свідомості, пророка. Шевченко став живим зв’язком між українською та польською культурами. Його продовжують вивчати, перекладати й поширювати. Підрахувати кількість перекладів, назвати імена перекладачів, простудіювати відзиви критики, встановити, як його твори сприймають у тій чи тій аудиторії, – це завдання окремої і дуже кропіткої роботи. Т. Шевченко сприяв здійсненню справи українсько-польського (як і слов’янського загалом) єднання на основах рівності, братерства й демократії. На той час, у добу міжвоєнної, його мрія побачити Україну вільною незалежною державою в колі інших слов’янських держав іще не збулася, але всім своїм жертвним життям, творчістю він наближав цю подію. Значення Т. Шевченка, як і тих “прометеїстів”, що згуртувалися довкола журналу “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, а згодом паризької “Kultury”, годі переоцінити. Ідея діалогу й польсько-української співпраці, яку послідовно, усупереч усім труднощам пропагував “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, дозволила піднятися обом сторонам над давніми конфліктами та образами. Гасло Ю. Пілсудського “Немає вільної Польщі без вільної України” стало викликом радянському тоталітаризму, а концепція налагодження приязних взаємин зі східними сусідами – Україною, Литвою, Білоруссю – мала історичний вимір. Інтелектуали, згуртовані довкола В. Бончковського, змінили обличчя польської східної політики, внесли епохальну зміну в польсько-українські взаємини. Польща першою визнала незалежність України, цілеспрямовано підтримувала й підтримує демократичні зміни в ній.

Нинішнє стратегічне партнерство між Україною і Польщею, яке охоплює практично всі сфери суспільного життя, є живим уособленням пам'яті “прометеїстів” і слугує промовистим прикладом для всієї Європи.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гарбовский Н.* Теория перевода. – М., 2004.
2. *Гром'як Р.* Естетика Шевченка. – Тернопіль, 2002.
3. *Дильонгова Г.* Історія Польщі. 1795-1990 / Пер. з пол. – К., 2007.
4. *Донцов Д.* Dewius. Аншлюс і мафія // *Вістник*. – 1938. – Т.1. – Кн.3.
5. *Донцов Д.* До консолідації // *Вістник*. – 1930. – Т.2. – Кн. 4.
6. *Комиссаров В.* Современное переводоведение: Курс лекций. – М., 1999.
7. *Одарченко П.* Тарас Шевченко в радянській літературній критиці (1920-1960) // *Світи* Тараса Шевченка. Збірник статей до 175-річчя з дня народження поета. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто; Львів, 1991.
8. *Портнов А.* Наука у вигнанні. Наукова і освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919-1939). – Харків, 2008.
9. *Ротшильд Д.* Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами / Пер. з англ. – К., 2001.
10. *Тези* відділу культури і пропаганди ЦК КП(б)У до 120-річчя з дня народження Шевченка // *Червоний шлях*. – 1934. – Ч.2-4.
11. *Франко І.* Листи Шевченка до Бр.Залеського // *Франко І.* Зібр. тв.: У 50 т. – К., 1980. – Т.28.
12. *Хроніст.* Дмовський як пророк // *Вістник*. – 1939. – Т.1. – Кн.3.
13. *Шевченко Т.* Щоденник // *Шевченко Т.* Твори: У 12 т. – К., 2003. – Т.5.
14. *Kult Szewczenki* // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933. – № 10.
15. *Potocki R.* Ukraiński Instytut Naukowy w Warszawie // *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. – 1998. – №.6-7. – S.257.
16. *Urywek z dziennika* Tarasa Szewczenki // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1934. – № 10.
17. *Statut* Towarzystwa Polsko-Ukraińskiego // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933. – № 9.
18. *Wiadomosci Literackie*. – 1936. – № 18.
19. *Wolyn*. – 1936. – № 6.

Отримано 14 жовтня 2010 р.

м. Куїв

журнал
іноземної
літератури

ВСЕСВІТ
7-8

Світова прем'єра п'єси Метью Заяц на сторінках «Всесвіту».

DOGSTAR

Наші
презентації

ВСЕСВІТ. – 2010. – №7–8.

У черговому номері часопису опубліковані поезії Джейн Гіршфілд та Роберта Сауті. У рубриці “Проза. Драма” друкуються письменники Жан Марі Гюстав ле Клезіо (роман “Потоп”), Метью Заяц (п'єса “Кравець з містечка Інвернес”), Девід Лоуренс (оповідання “Жених про запас”), Маргеріт Юрсерар (новела “Останнє кохання хана Ченгі”), Ши Т'єшен (оповідання “Про життя і смерть”). Статті Юрія Шаповала “Краще за правду не збрешеш”, Соні Педро Себастьяо “Жозе Сарамого – імператор метафор. *In memoriam*”, Дмитра Дроздовського “Останній монолог російського бітника” та “Можливо, я пишу, щоб зрозуміти інших людей краще?”, Ганни Трегуб “Книжка, освітлена вогнями кельтського дійства...”, Ганни Канової “Відкриваючи Роберта Сауті”, Елли Гончаренко “Шукач” кохання з “туманного Альбіону”, Галини Чернієнко “На схилі гори, як на схилі літ”, Антона Глушка “Словенський присмак київської осені”, Павла Михеда, Олени Сайковської “Симеон Русакієв – дослідник української літератури” та інші надруковані у рубриці “Письменник. Література. Життя”. На закінчення номера – оповідання Франсуази Саган “Італійське небо”.